

Аннотация. Охарактеризованы показатели, по которым определяют уровень эффективности внешнеэкономической деятельности предприятия. Раскрыты задачи контроллинга, этапы внедрения подсистемы контроллинга в целостный механизм стратегического управления хозяйствующим субъектом. Уточнено определение стратегического контроллинга, его задач как элемента системы менеджмента, выполняющего свои функции в разрезе выбранных стратегических ориентиров. Определена последовательность работ контроллинга ВЭД на предприятии. Детализирована процедура проведения контроллинга показателей внешнеэкономической деятельности промышленного предприятия.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, промышленные предприятия, показатели ВЭД, контроллинг, система управления.

Summary. There are characterized indicators, by which the level of efficiency of foreign economic activity of an enterprise is determined. Controlling tasks, stages of implementation of controlling subsystem in the integral mechanism of strategic management of a business entity are revealed. The definition of strategic controlling and its tasks as an element of the management system, which performs its functions in the context of selected strategic reference points, are specified. The sequence of work of controlling service of foreign economic activity at the enterprise is determined. The controlling procedure for the indicators of foreign economic activity of an industrial enterprise is detailed.

Key words: foreign economic activity, industrial enterprises, indicators of foreign economic activity, controlling, management system.

УДК 658:504.03

Белобородова М. В.
*аспірант кафедри економіки підприємства
Національного гірничого університету*

Bieloborodova M. V.
*post-graduate student of Economy
of Enterprises Department,
National Mining University*

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В СТРАТЕГІЮ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

FEATURES OF IMPLEMENTATION OF ENVIRONMENTAL RESPONSIBILITY IN THE DEVELOPMENT STRATEGY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Анотація. У статті розглянуто місце та роль екологічної відповідальності в стратегії розвитку промислових підприємств. Обґрунтовано складники алгоритмів оцінки рівня екологічної відповідальності та її запровадження у діяльність підприємства. Розглянуто вплив зовнішніх і внутрішніх факторів оточення підприємства на даний процес. Виділено основні інструменти регулювання системи екологічної відповідальності на локальному рівні. На основі критерію рівня екологічної відповідальності запропоновано відповідні типи стратегій розвитку промислових підприємств.

Ключові слова: алгоритм, оцінка, екологічна відповідальність, система, стратегія розвитку.

Постановка проблеми. Загострення кризових явищ в економіко-політичному оточенні країни змушує підприємства провідних галузей до пошуку альтернативних шляхів розвитку. Інтеграція України до Європейського Співтовариства неможлива без прийняття та адаптації до вітчизняних умов провідних підходів до господарювання. Одним із них є слідування принципам екологічної відповідальності. Саме цьому фактору історично приділялося найменше уваги в процесі економічного розвитку вітчизняних підприємств. Результатом цього є відсутність підходів, методів, інструментів регулювання і стимулювання екологічної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичним підґрунтям для розвитку поняття екологічної відповідальності як окремої економічної категорії стали роботи Г. Друкера, А. Керолла, О. Грішнєвої, С. Івченка, А. Костіної, Е. Лібанової, Г. Назарової, С. Туркіна, М. Фрідмана, Р. Фрідмана, В. Шаповал, О. Шарова, Л. Юзик, В. Якимця.

Питання управління підприємством на засадах екологічного підходу дістало подальший розвиток у наукових роботах Н. Андрєєвої, О. Веклич, Л. Гринів, М. Пашкевич, А. Садекова, С. Харічкова.

Водночас питання запровадження і реалізації екологічної відповідальності в стратегії розвитку підприємств, формування дієвого набору інструментів для її регулювання, проблема методичних підходів до оцінки рівня екологічної відповідальності потребують подальшого вивчення і розроблення, особливо в розрізі застосування у практиці діяльності промислових підприємств, зокрема підприємств гірничо-металургійного комплексу. Актуальність проблеми, її практичне значення й недостатня теоретична розробленість зазначених аспектів зумовили вибір теми, мету і завдання дослідження, викладеного в даній статті.

Мета статті полягає у поглибленні методичних підходів до запровадження системи екологічної відповідальності в стратегію розвитку промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для ефективної реалізації стратегії промислового підприємства з урахуванням його екологічної відповідальності має бути сформоване коло критеріїв, за якими може бути визначений наявний її рівень. Усі критерії запропоновано розділити на дві групи: ті, які належать до сфери дотримання екологічних зобов'язань, іншими словами – до екологічного обов'язку, і ті, які належать до власної екологічної ініціативи підприємства і визначаються як добровільні (табл. 1). До групи критеріїв власної екологічної ініціативи доцільно віднести дві підгрупи показників: управління екологією виробництва й ефективність комунікацій із зацікавленими сторонами [1, с. 125; 2, с. 168].

Таким чином, використовуючи дані критерії, можна зробити висновок про наявність і дотримання концепції екологічної відповідальності на конкретному підприємстві. Як бачимо, поряд з адміністративними і ринковими інструментами регулювання природокористування велике значення набувають також інструменти і методи здійснення екологічної політики, засновані на добровільних угодах між підприємствами-природокористувачами, органами державного управління, населенням щодо забезпечення екологічної безпеки у сфері виробництва і споживання продукції, оздоровлення довкілля тощо [3, с. 829].

Процес запровадження екологічної відповідальності на промисловому підприємстві характеризується необхідністю узгодження цілей, завдань, напрямів діяльності всього спектру його підсистем. Цілеспрямоване запровадження принципів екологічної відповідальності в стратегію розвитку промислового підприємства потребує розроблення послідовної, планомірної схеми з реалізації даного завдання.

Враховуючи вищенаведені критерії, процес оцінки рівня екологічної відповідальності промислового підприємства пропонується проводити, згідно з чітко визначеною послідовністю дій, у три етапи (рис. 1). На першому етапі в ході проведення якісного та кількісного аналізу показників визначається бальна оцінка рівня екологічної ініціативи підприємств, розраховуються показники еко-

логічності виробничої системи та ефективності системи екологічного управління. На другому етапі за допомогою розрахунку інтегрального показника екологічності виробничої системи підприємства визначається індекс рівня екологічного обов'язку, розраховуються темпи зміни показників, на основі бальних оцінок екологічної ініціативи підприємства визначається індекс її рівня. На третьому етапі проводиться комплексна оцінка отриманих індексів, визначається наявний стан системи екологічної відповідальності промислового підприємства, проводиться моніторинг і визначаються резерви для подальшого її розвитку. На цьому етапі доцільно також проводити SWOT-аналіз системи екологічної відповідальності.

На процес запровадження екологічної відповідальності чинять вплив як зовнішні, так і внутрішні фактори. Так, вимоги локальних і регіональних органів владних повноважень, установлені ліміти на скиди в навколишнє природне середовище, діяльність міжнародних екологічних організацій, вимоги інших стейкхолдерів слід віднести до зовнішніх по відношенню до підприємства факторів. Діяльність профспілкових комітетів, політика акціонерів, наявність сертифікатів серії ДСТУ [4; 5], ISO 1400, наявний стан капітальних споруд природоохоронного значення належать до внутрішніх факторів.

Отже, процес запровадження екологічної відповідальності на промисловому підприємстві має відбуватися за визначеним алгоритмом. На нашу думку, для здійснення алгоритму впровадження екологічної відповідальності на промисловому підприємстві необхідні такі кроки. Маючи розроблений механізм її запровадження, необхідно провести аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів, що впливають на можливість підприємства впровадити конкретні заходи екологічної відповідальності. Наступним етапом алгоритму є дослідження результату аналізу можливості підприємства впровадити екологічну відповідальність. Негативне значення результату веде назад до пошуку нових можливостей, а позитивний результат аналізу веде до наступного кроку алгоритму – пошуку методів та інструментів запровадження. Весь спектр вибраного

Таблиця 1

Критерії екологічної відповідальності промислового підприємства

Критерії		Ознаки
Екологічний обов'язок		<ul style="list-style-type: none"> – стратегія розвитку підприємства відповідає концепції сталого розвитку; – захист та відновлення природного середовища визначено стратегічними пріоритетами підприємства; – усвідомлення того, що економічна система функціонує в межах екосистеми, яка є обмеженою; – дотримання і слідування вимогам чинного екологічного законодавства; – відповідальність за збитки, спричинені навколишньому природному середовищу виробничою системою підприємства; – заохочення екологічної культури на підприємстві
Власна екологічна ініціатива	Управління екологією виробництва	<ul style="list-style-type: none"> – ефективне використання природних ресурсів; – створення та використання відновлюваної енергії та матеріалів; – мінімізація скидів у НПС; – постійний аналіз екологічних досягнень та пошук нових екологічних рішень; – здійснення аналізу екологічних витрат та платежів
	Комунікації із зацікавленими сторонами	– інформування місцевої громади та регіональних органів владних повноважень про екологічні наслідки діяльності;
		– відповідальність перед громадою та іншими зацікавленими сторонами за свою сучасну та майбутню діяльність, а також за дії, вчинені в минулому;
		– врахування вимог та побажань зацікавлених сторін під час розроблення та реалізації виробничих проектів;
		– діяльність підприємства є прозорою включно з інформацією про вплив на довкілля;
– регулярний аналіз та звітування про вплив виробничої діяльності на оточуюче середовище		

Джерело: розробка автора

інструментарію повинен спиратися на чітко визначену інформаційну базу досліджень. Таким чином, можна перейти до наступного кроку алгоритму – формування інформаційної бази.

До завершальних етапів належить процес контролю над виконанням упровадження екологічної відповідальності, який, своєю чергою, як контролюючий фактор впливає на попередні кроки алгоритму. І останній етап – отримання ефекту від упровадження екологічної відповідальності. До основних наслідків запровадження системи екологічної відповідальності пропонуємо віднести:

- поліпшення стану навколишнього природного середовища;
- зниження рівня штрафів та платежів за порушення лімітів на скиди в НПС;
- оптимізацію витрат на управління екологічно орієнтованою діяльністю;
- поліпшення комунікацій із представниками зовнішнього оточення підприємства;
- формування позитивного екологічно свідомого іміджу підприємства;
- оптимізацію інвестиційної політики у сфері охорони НПС;
- підвищення рівня екологічності виробничої системи підприємства.

Окрему увагу доцільно приділити процесу імплементації розробленої системи екологічної відповідальності в загальну стратегію розвитку підприємства. Говорячи

про велике промислове підприємство, під час формування його стратегії нерідко визначаються базові напрями розвитку, за якими так само складаються окремі міні-стратегії, які потім інтегруються у загальну, тим самим реалізуючи комплексний підхід до вирішення поставленого завдання. Одним із найважливіших факторів під час прийняття рішення про вибір стратегії розвитку для будь-якого промислового підприємства є підвищення його конкурентоспроможності [6]. Для промислових підприємств одними з таких факторів є екологічність виробничих систем та демонстрація прийняття концепції екологічної відповідальності. Однак досі головною проблемою для наявних типів стратегій розвитку все-таки є відсутність у них довгострокового бачення екологічного складника. Очевидно, що формування стратегії розвитку організації на основі додержання концепції екологічної відповідальності є тією її складовою частиною, без якої неможливе виконання ключових завдань бізнесу [7, с. 162].

Як відомо, поняття екологічно відповідального промислового підприємства передбачає наявність окремої екологічної стратегії, що входить у загальну стратегію його розвитку. На прийняття рішення про розроблення такої стратегії зазвичай впливають такі чинники [8, с. 83]:

- вимога споживачів до відкритої інформації по екологічності виробництва продукції все більше поширюється у світі;
- банки і страхові організації під час прийняття рішення про видачу кредиту і вибору страхової політики

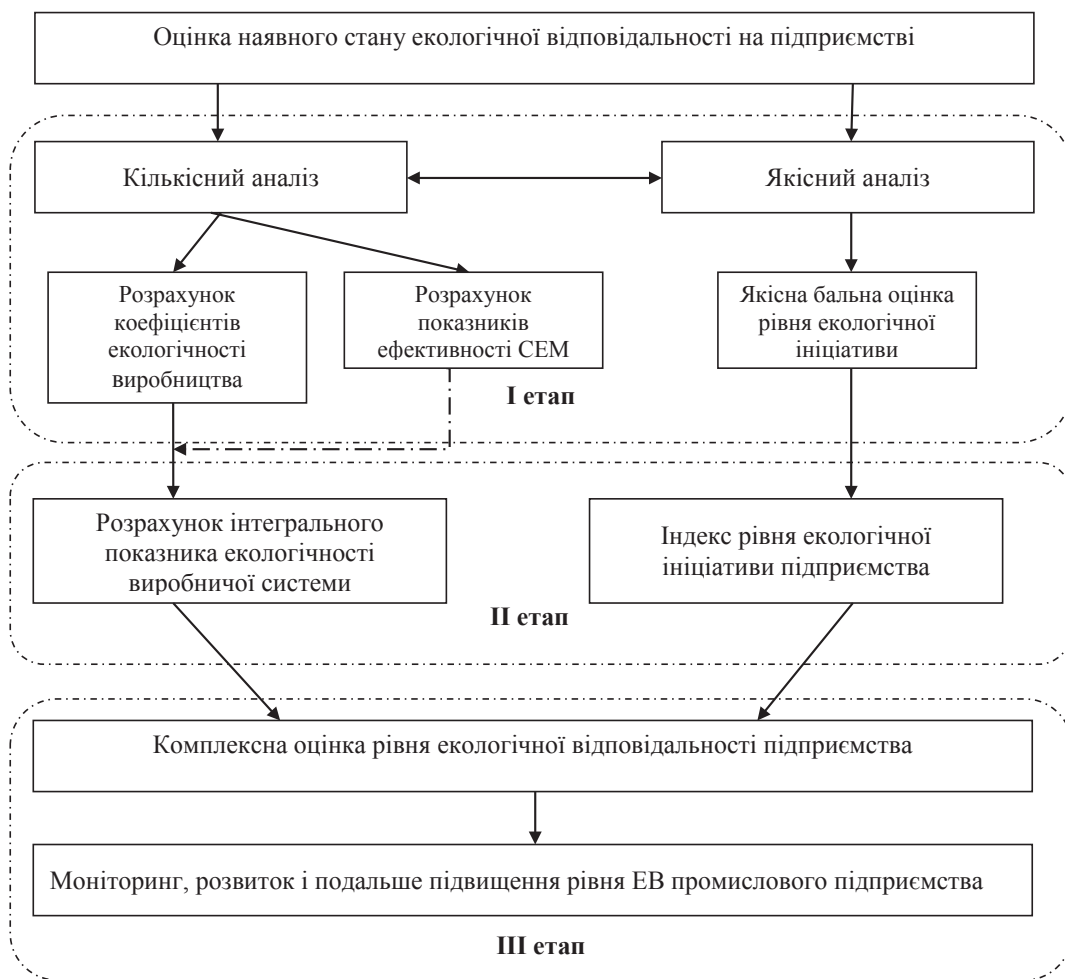

Рис. 1. Оцінка рівня екологічної відповідальності промислового підприємства

Джерело: розробка автора

враховують ділову репутацію організацій, в яку входить їх екологічний статус;

– державний екологічний контроль стає все більш жорстким;

– зміцнення міжнародних стандартів екологічного менеджменту тощо. Таким чином, система екологічної відповідальності промислового підприємства має стати органічною частиною стратегії його розвитку. У зв'язку із цим під стратегією розвитку підприємства нами пропонується розуміти спосіб удосконалення і підвищення поточної діяльності підприємства на основі використання його конкретних стратегічних переваг. Основними тенденціями, характерними для проблеми визначення стратегії розвитку промислового підприємства на нинішньому етапі суспільного розвитку, є:

– проактивний характер розроблених стратегій, що зумовлює власну ініціативну діяльність підприємства;

– врахування світових тенденцій до екологізації виробництва й упровадження концепції екологічної відповідальності в усі сфери діяльності промислових підприємств, у тому числі й у процес стратегічного планування;

– інтеграція до міжнародних ринків, що вимагає запровадження на вітчизняних підприємствах актуальних підходів до сталого господарювання.

Під час формування стратегії розвитку промислового підприємства, спрямованої на дотримання концепції екологічної відповідальності, необхідно враховувати не тільки зовнішні фактори, що відображають державний контроль, думку споживачів, екологічний статус конкурентів, а й витримувати внутрішні принципи екобезпеки. Тільки у цьому разі організація зможе досягти одночасно стану збалансованого природокористування та економічного зростання [9, с. 93].

Отже, формування стратегії організації з урахуванням принципів екологічної відповідальності є тією складовою частиною її загальної економічної стратегії, без якої неможливе виконання ключових завдань розвитку економіки як окремого підприємства, так і країни у цілому.

Таким чином, очевидним стає факт, що тип стратегії розвитку підприємства пов'язаний зі ступенем його екологічної відповідальності. Підприємство, яке тільки забезпечує дотримання нормативних вимог до якості навколишнього середовища (стратегія достатності), не може мати високої екологічної відповідальності. Основні напрями діяльності підприємства, яке дотримується стратегії достатності у сфері екологічної відповідальності, включають у себе: очищення викидів, скидів, поховання відходів наприкінці виробничо-технологічного циклу; дотримання процедур зниження забруднення; дотримання вимог зовнішньої екологічної звітності; наявність екологічної служби [10, с. 85].

Зниження емісій підприємств до ефективного рівня (компромісна стратегія) в умовах зростання деградації навколишнього середовища має, на нашу думку, тільки середній ступінь екологічної відповідальності. З іншого боку, слід підкреслити, що провідні галузі вітчизняної економіки сьогодні неспроможні дотримуватися стратегії ненанесення шкоди, адже специфіка, наприклад, гірничо-металургійного комплексу передбачає викиди шкідливих речовин, навіть якщо вони й мінімізовані. Тому нині найбільш адекватною стратегією для даних підприємств є стратегія компромісного забруднення, яка включає в себе такі напрями діяльності: зниження емісій до нормативно встановленого рівня; внутрішній екологічний аудит (різних типів і спрямованості); довгострокові природоохоронні заходи, включаючи зміни технологій; відповідальність менеджерів у підрозділах за дотримання параметрів екологічності.

Промислове підприємство з високою екологічною відповідальністю має спиратися на стратегію збалансованого природокористування, що відповідає виявленим тенденціям у сфері стратегічного менеджменту та сталого розвитку. Напрями діяльності за дотримання даної стратегії включають у себе: попереджуваче зниження емісій; відповідність екологічним стандартам ефективності на міжнародних ринках; відображення концепції сталого розвитку у звітності підприємства; зовнішній і міжнародний аудит.

До основних переваг додержання кожного типу запропонованих стратегій розвитку щодо зовнішнього та внутрішнього оточення підприємства можна віднести [10, с. 117]:

– стратегію достатності – зменшення витрат, підвищення прозорості (громадський контроль);

– компромісну стратегію – соціальна комплексність, встановлення соціального діалогу зі стейкхолдерами;

– стратегію збалансованого природокористування – унікальність (специфіка організації), ефективне співробітництво бізнесу, влади і громадськості.

Висновки. Таким чином, запропонована система оцінки екологічної відповідальності підприємства дає змогу кількісно виміряти її рівень, оцінити стан виконання як екологічних зобов'язань, так і зацікавленість підприємства в реалізації власних екологічних ініціатив. Рівень екологічної відповідальності розраховується на основі комплексного показника, який включає у себе інтегральний показник екологічності виробничої системи й інтегральний показник рівня екологічної ініціативи підприємства. У дослідженні запропоновано класифікацію стратегій розвитку промислових підприємств на основі наявного рівня їх екологічної відповідальності. Наведений алгоритм для запровадження системи екологічної відповідальності промислового підприємства дає змогу ефективно реалізувати завдання з екологізації виробництва та переходу до сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Сталинская Е.В. Комплекс показателей для оценки устойчивости развития металлургических предприятий. Рефлексивные процессы и управление в экономике: тезисы докл. и матер. II Всеукр. науч.-практ. конф. (Херсон, 10–12 июня 2011 г.). Донецк: ИЭП НАН Украины, 2011. С. 122–125.
2. Половян А.В. Типология инструментария обеспечения устойчивого развития социально-экономических систем. Праці XII міжнар. наукової конф. студентів і молодих вчених «Управління розвитком соціально-економічних систем: Глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання»; ред. кол. С.В. Беспалова (гол.) та ін. Донецьк: ДонНУ, 2011. Ч. 3. С. 167–169.
3. Экологический гудвилл как элемент стоимости современного предприятия в информационной экономике / А.И. Каринцева, И.Д. Дегтярева, С.В. Тарасенко. Социально-экономические проблемы современного общества. Сумы: Университетская книга, 2010. С. 825–838.
4. ДСТУ ISO 19011-2003 Настанови щодо здійснення аудитів систем управління якістю і (або) екологічного управління. URL: <http://dstu.at.ua> 36.

5. ДСТУ 3051-95 (ГОСТ 30166-95). Ресурсозбереження. Основні положення. Чинний від 01.01.97. К.: Держстандарт України, 1996. 15 с.
6. Bounds A. Environment: Going green. Financial Times. 2012. URL: <http://www.ft.com/intl/-cms/s/2/5c122b6a-fbc2-11e1-87ae-00144feabdc0.html>.
7. Shapoval V., Ashcheulova A. Ecologic Component of Social Responsibility of Business (Experience of Poland and Ukraine). Єдина Європа: перспективи розвитку: монографія = United Europe: prospects of development: Monograph; Національний гірничий університет, Дніпропетровськ; Вища банківська школа, Вроцлав; наук. ред. О.І. Амоша. Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2010. 254 с.
8. Heath D. Stakeholder Theory, Corporate Governance and Public Management. Journal of Business Ethics. 2004. № 53. 265 p.
9. Бережна М.В. Стратегія чистого виробництва як результат реалізації екологічної відповідальності підприємств. Проблеми сталого розвитку економіки України в умовах інтеграційних процесів: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 5–6 грудня 2014 р.): у 2-х ч.; за заг. ред. М.М. Палінчак, В.П. Приходько. Ужгород: Гельветика, 2014. Ч. 1. С. 92–95.
10. Шаповал В.М. Соціальна відповідальність бізнесу в структурі управління економікою: монографія. Д.: Національний гірничий університет, 2011. – 357 с.

Анотація. В статті розглянуто місце і роль екологічної відповідальності в стратегії розвитку промислових підприємств. Обосновано складові алгоритму оцінки рівня екологічної відповідальності і її впровадження в діяльність підприємства. Розглянуто вплив зовнішніх і внутрішніх факторів оточення підприємства на даний процес. Виділено основні інструменти регулювання системи екологічної відповідальності на локальному рівні. На основі критерія рівня екологічної відповідальності запропоновано відповідні типи стратегій розвитку промислових підприємств.

Ключові слова: алгоритм, оцінка, екологічна відповідальність, система, стратегія розвитку.

Summary. The place and the role of ecological responsibility in the strategy of development of industrial enterprises are considered in the article. The components of algorithms for assessing the level of environmental responsibility and its introduction into the activity of the enterprise are substantiated. The influence of external and internal factors of enterprise's environment on this process is considered. The basic tools of regulation of the system of ecological responsibility at the local level are introduced. The types of strategies for the development of industrial enterprises based on the criterion of the level of environmental responsibility are proposed.

Key words: Algorithm, assessment, ecological responsibility system, development strategy.

УДК 338.12:339.13

Бугаєнко Н. М.

*кандидат економічних наук, директор
Центру комплексних досліджень
з питань антимонопольної політики*

Bugaienko N. M.

*PhD in Economics, Director of Center for Complex
Researches on Antimonopoly Policy*

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН СТАНУ НАЦІОНАЛЬНОГО КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

TRENDS OF CHANGES IN THE COMPETITIVE ENVIRONMENT IN THE ECONOMY OF UKRAINE

Анотація. У роботі розглянуто результати оцінювання підприємцями тенденцій розвитку конкурентного середовища на відповідних ринках. Розкрито особливості домінування суб'єктів господарювання у національній економіці на основі опитування, проведеного Центром комплексних досліджень із питань антимонопольної політики в 2017 р. Особливу увагу відведено питанням оцінки інтенсивності економічної конкуренції.

Ключові слова: конкуренція, конкурентне середовище, підприємство, домінування.

Постановка проблеми. Захист та розвиток конкурентного середовища є необхідною умовою для ефективного функціонування ринку. Сьогодні в Україні макроекономічна ситуація зумовлює наявність негативних процесів у самому національному конкурентному середовищі. Серед іншого можна виділити доволі неоднозначні

ринкові реформи, недостатньо продумане використання адміністративних методів утручання в економіку. Враховуючи, що конкурентна політика є складником економічної, актуальним завданням залишається аналіз передумов розвитку конкурентного середовища в різних секторах економіки України. Відповідні опитування підприємців є